

УДК 811.111'276.6:656.7

Л. С. Герасименко,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету)
pechena_2010@rambler.ru

СПЕЦИФІКА ДИРЕКТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ У СТАНДАРТНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ РАДІООБМІНУ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

У статті досліджено особливості директивних мовленнєвих актів у стандартній фразеології радіообміну англійською мовою. Мовленнєвий акт визначається як цілеспрямована мовленнєва дія, мінімальна одиниця соціомовленнєвої поведінки, що актуалізується в певній прагматичній ситуації. У статті підкреслено значення дослідження лінгвістичних особливостей стандартної фразеології радіообміну, оскільки передана інформація й вказівки за допомогою радіотелефонного зв'язку мають життєво важливе значення для забезпечення безпечної та швидкої експлуатації повітряних суден. Автором зазначено, що стандартна фразеологія радіообміну містить значний обсяг мовленнєвих директивів. Виокремлено групи перформативних дієслів: наказу, прохання, дозволу, рекомендації, заборони та підтвердження.

Ключові слова: директивний мовленнєвий акт, стандартна фразеологія радіообміну, комунікація, акт мовленнєвої взаємодії, комунікативні функції.

Постановка проблеми. У зв'язку з переходом досліджень сучасної лінгвістики від системно-структурного рівня до функціонального активізувалися прагмалінгвістичні та комунікативні підходи до вивчення мови. У контексті розгляду мовленнєвого акту як результату комунікативної взаємодії між адресантом та адресатом особливої актуальності набуває розгляд прагматичної функції мови, що найкраще реалізується у спонукальних висловлюваннях.

Комунікативний процес радіообміну між пілотом та диспетчером у звичайних випадках здійснюється за допомогою стандартної фразеології, що мінімізує ймовірність непорозумінь на землі та у повітрі. Передана інформація й вказівки мають життєво важливе значення для забезпечення безпечної та швидкої експлуатації повітряних суден. Вживання наказових конструкцій пояснюється специфікою професійної діяльності льотного та диспетчерського складу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою вивчення директивних мовленнєвих актів займалися зарубіжні (Г. П. Грайс, Дж. Ліч, Дж. Остіна, Дж. Серль) та вітчизняні науковці (Ф. С. Бацевич, О. І. Беляєва, В. В. Богданова, Г. Г. Почепцов, О. Г. Почепцова та ін.). У сучасній лінгвістиці прагматичні особливості директивів досліджували Н. Г. Гладуш, В. І. Карабан, Л. В. Михайлова, С. В. Мясоедова, О. В. Нарушевич-Васильєва, І. С. Шевченко та ін. Структурно-семантичні та комунікативні характеристики спонукальних висловлювань розглядалися у працях І. С. Андреевої, А. В. Бельського, І. Р. Вихованця, А. В. Дорошенко та ін. Однак поза увагою мовознавців залишилися важливі питання функціонування директивних мовленнєвих актів у стандартній фразеології радіообміну.

Метою статті є розкриття особливостей директивних мовленнєвих актів у стандартній фразеології радіообміну англійською мовою.

Виклад основного матеріалу. Радіообмін цивільної авіації є актом мовленнєвої взаємодії, обміном професійною інформацією між екіпажем повітряного судна та наземними диспетчерськими службами та / або іншими повітряними суднами, що здійснюється за допомогою високоякісних каналів зв'язку. Зміст такому спілкуванню задають реальні обставини в зоні УПР, що виражаються у графічній та аудіовізуальній наочній формі на екранах приборів та пультів. Таким чином, радіообмін передбачає наявність двох сторін – учасників радіообміну, якими є командир екіпажу та диспетчери взаємодіючих пунктів управління повітряним рухом. Серед двох комунікантів представник диспетчерської служби є головним, оскільки саме ним здійснюється передача вказівок на борт літака й ведеться контроль за рухом судна, тобто комуніканти відрізняються функціями у діалозі. Тому диспетчер займає дещо вищу позицію порівняно з екіпажем у ієрархічних зв'язках комунікантів, а комунікація будується на вертикальних відносинах [1: 254].

Фразеологія ІКАО розроблена для забезпечення ефективного, ясного, чіткого й недвозначного обміну інформацією у процесі введення зв'язку, і при цьому особлива увага надається правильному використанню фразеології ІКАО в усіх випадках, коли вона повинна вживатися [2: 3].

Радіотелефонний зв'язок (RTF) дає можливість пілотам і наземному персоналу встановлювати зв'язок один з одним. Передана інформація й вказівки мають життєво важливе значення для забезпечення безпечної та швидкої експлуатації повітряних суден. У деяких інцидентах та авіаційних пригодах одним із факторів було використання нестандартних процедур та фразеології. Великобританська обов'язкова система звітності інцидентів (The United Kingdom's Mandatory Occurrence Reporting Systems) наводить таку статистику: 134 катастрофи трапилися з вини мовного фактору за період з 1998 до 2004 року [3: 1-

1]. Лінгвісти ІКАО визначили найбільш типові приклади мовних помилок під час ведення радіообміну: порушення стандартної фразеології радіообміну; помилкова інтерпретація повідомлень через фонетичну подібність та багатозначність слів англійської мови; недостатня стійкість володіння англійською мовою, особливо в екстремальних ситуаціях; неправильне використання граматичних конструкцій англійської мови; транспозиція чи неправильний порядок використання чисел чи слів; помилки, пов'язані з особливостями пунктуації чи інтонації; помилки слухового сприймання; перевантаження чи втома; погана якість мікрофонів. Саме тому важко переоцінити важливість використання правильної та точної стандартизованої фразеології, у тому числі наказових речень, які входять у її склад.

У статті мовленнєвий акт визначаємо як цілеспрямовану мовленнєву дію, мінімальну одиницю соціомовленнєвої поведінки, що актуалізується в певній прагматичній ситуації [4: 6]. Директивний мовленнєвий акт є волевиявленням адресанта, спрямований на наступну реалізацію адресатом зв'язку між об'єктом та його ознакою. Його провідною іллокутивною метою є спонукання адресата виконати дію або змінити стан стосовно часових або локальних координат. Когнітивну базу мовленнєвого акта директива становить концепт "воля – бажання" [5: 6]. Директивний мовленнєвий акт спрямований на виконання адресатом спонукальної дії у майбутньому, що передбачає прагнення адресанта вплинути на адресата шляхом стимулювання виконання бажаної мовленнєвої дії та реалізацію спонукальної модальності висловлювання в межах певної комунікативної ситуації, успішне досягнення адресантом комунікативної мети [4: 8].

Погоджуємося із дослідженням О. Л. Дмитренко [4], яка визначає основними характеристиками мовленнєвого акту інтенціональність, цілеспрямованість і конвенціональність, а його структурними складниками – пропозиційний зміст, що відображає об'єктивну ситуацію реальної дійсності й відповідає семантичній структурі речення, та іллокутивну силу, яка характеризує комунікативну спрямованість мовленнєвого акту, визначаючи його функціональний тип (наказ, прохання, пораду тощо). Для реалізації мовленнєвого акту необхідними елементами є адресант і адресат, комунікативна мета, комунікативна інтенція, комунікативна ситуація та контекст [4: 7].

Стандартну фразеологію ІКАО іноді називають свого роду жаргоном, спеціальним кодом, що використовується диспетчерами ОПР і членами льотних екіпажів. Однак, фразеологія ІКАО як формалізований код виконує функцію, відмінну від функції неформального жаргону. Швидше, їй притаманна специфічна технічна функція щодо забезпечення ефективного й безпечного зв'язку. Враховуючи серйозність потенційних наслідків непорозуміння повідомлення в контексті авіаційного радіообміну, варто уникати використання неформального жаргону та професійних жаргонізмів з інших спеціалізованих сфер діяльності (наприклад, військової), а також будь-яких інших виразів, які можуть ускладнювати розуміння.

Основними лінгвістичними характеристиками стандартної фразеології є: обмежений словниковий запас (близько 400 слів), в якому кожне слово має точне значення, найчастіше обмежене сферою авіації, й короткі речення внаслідок невикористання таких мовних одиниць, як визначальні слова (артикли, присвійні займенники і т. д.), допоміжні дієслова та дієслова-зв'язки (is / are), особисті займенники (I, you, we) та деякі прийменники. Речення також найчастіше містять іменні деривати (дієслова, перетворені в іменники). У значній частині речень (близько 50 %) використовується наказовий спосіб і пасивний стан [3: 3-5]. Ось кілька прикладів таких речень:

- Cleared to land (Посадку дозволяю).*
- Report when ready (Доповідайте готовність).*
- Say rate of climb (Повідомте швидкість набору висоти).*
- Requesting low pass (Прошу проліт на малій висоті).*
- Heading is good (Курс правильний).*

Домінуючі функції, реалізовані у процесі діалогу пілота та диспетчера ОПР, розмежовуємо на чотири категорії, відповідно до тієї ролі, яку вони відіграють у процесі виконання завдань пілотування та управління повітряним рухом. Ці категорії визначаються через комунікативні функції, спрямовані на [3: 3-10]:

- a) спонукання до дії;
- b) обмін інформацією;
- c) підтримання адекватних взаємин між пілотом і диспетчером;
- d) управління діалогом.

Категорія висловлювань, у яких реалізується функція "спонукання до дії", грає ключову роль у переговорах між пілотом і диспетчером. Потім йде допоміжна по відношенню до неї категорія "обміну інформацією", оскільки робити які-небудь дії можна лише в тому випадку, якщо пілот і диспетчер обмінялися достатнім обсягом інформації про поточну ситуацію. Дві категорії, що залишилися, грають підпорядковану посередницьку роль по відношенню до двох перших.

У стандартній фразеології радіообміну семантичні значення концепту "воля – бажання" відображено у таких групах перформативних дієслів: наказу (*require, stop, turn, contact, taxi, line up, etc.*), прохання (*request, report*), дозволу (*cleared, approved, recleared*), рекомендації (*advise*), заборони (*prohibited, cancel, unable to*

issue), підтвердження (*acknowledge, verify, confirm*). Особливістю значень усіх дієслів мовленнєвого директиву є обов'язковість виконання дії, у тому числі дієслова групи "прохання" та "рекомендації".

Найбільшою групою перфомативних дієслів є група "наказу", оскільки в цю групу входять інструкції диспетчера, обов'язкові для виконання. Структурно у складі таких директив є дієслова наказового способу:

Go ahead (Продовжуйте).

Stand by 121.9 for Ground (Будьте на прийомі 121,9, чекайте Руління).

Monitor Tower 118.1 (Контролюйте Вишку 118,1).

Taxi straight ahead (Руліть прямо вперед).

Line up and wait (Вирулюйте на виконавчий старт і чекайте).

Для підсилення директива наказу та наголошення на його терміновості виконання диспетчер використовує прислівник *immediately*:

Take off immediately or hold short of runway (Злітайте негайно або чекайте, недоїжджаючи до ЗПС).

Fastair 345, stop immediately (Фастеар 345, зупиніться негайно).

Turn right immediately heading 110 to avoid traffic 12 o'clock (Поверніть направо негайно, курс 110, щоб уникнути борт прямо попереду).

Для пришвидшення виконання дії використовується дієслово *expedite*:

Expedite taxi, traffic on final runway 14 (Пришвидшіть руління, борт на передпосадковій смузі, ЗПЗ 14).

Expedite descend through FL 190 to FL 150 (Пришвидшіть зниження через ЕП 190 до ЕП 150).

До групи "прохання" ми відносимо перфомативні дієслова *require* та *report*. Специфікою їх вживання є той факт, що дієслово *report* використовується диспетчером, а дієслово *require* – пілотом. Наприклад:

Report leaving FL 240 (Повідомте покидання ешелону 240).

Report when ready to descend to FL 220 (Повідомте, коли будете готові знижуватися до ешелону 220).

Request level change from Borispil at 15 (Запитую зміну ешелону від Борисполя о 15).

Request visual approach (Запитую візуальний захід).

Для групи перфомативних дієслів "дозволу" характерним є вживання пасивного стану, однак команди даються у вигляді еліптичних речень, де відсутній підмет *you* та допоміжне дієслово *be* (у формі *are*):

Cleared for take-off (Дозволено зліт).

Pushback approved (Підтверджено буксирування хвостом вперед).

Дієслово *advise* у групі перфомативних дієслів "рекомендації" вживається у сталій конструкції *advise if able*: *Advise if able to descend (Повідомте, чи можете знижуватися)*, а також у наказовому реченні у пасивному стані *be advised*: *Be advised: thunderstorm southwest of SH, 30 km, moving to the north (Для вашої інформації: гроза на південний захід від SH, 30 км, переміщується на північ)*. У значенні "рекомендація" можуть вживатися загальні та спеціальні питання:

What FL do you prefer? (Якому ешелону віддаєте перевагу?)

Do you want higher FL? (Чи бажаєте ешелон польоту вище?)

У групі перфомативних дієслів "заборони" вживаються різні граматичні конструкції:

1) наказові речення: *Cancel offset (Виходьте на маршрут – мається на увазі відмінити політ зі зміщенням);*

2) сталі конструкції: *Unable to approve due traffic congestion (Не можу дозволити через затор руху), Unable to issue departure due weather (Не можу дозволити виліт через погоду);*

3) еліптичні речення у формі пасивного стану: *Entry into Ukrainian airspace prohibited (Вхід у повітряний простір України заборонено).*

До групи перфомативних дієслів "підтвердження" входять дієслова *acknowledge, verify, confirm*. Кожне з цих дієслів стандартної фразеології радіообміну вживається у специфічному, досить вузькому значенні. Так, наприклад, згідно документу 9432 вживаючи дієслово *acknowledge*, мається на увазі "дозвольте мені знати, чи Ви отримали та зрозуміли це повідомлення", а дієслово *confirm* – "чи правильно я отримав повідомлення, або чи правильно Ви отримали повідомлення?".

Висновки. Таким чином, всебічний аналіз директивних мовленнєвих актів стандартної фразеології радіообміну дозволяє з'ясувати актуальні теоретичні питання: визначити місце цих директивів серед інших класів мовленнєвих актів та виявити їх специфіку. Отже, ми можемо констатувати, що стандартна фразеологія радіообміну містить значний обсяг мовленнєвих директивів, серед яких можна виокремити групи перфомативних дієслів: наказу, прохання, дозволу, рекомендації, заборони та підтвердження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Акімова О. В. Типологія дискурса в професійній комунікації / О. В. Акімова, М. І. Солнышкіна // Актуальные проблемы теории коммуникации. – МСПб. : Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 253-270.
2. ICAO Manual of Radiotelephony (Doc 9432 AN/925) / International Civil Aviation Organization. – Montreal, 2006. – 106 p.
3. Doc 9835-AN/453 Manual on the Implementation of the ICAO Language Proficiency Requirements. – Preliminary edition. – 2004. – 162 p.

4. Дмитренко О. Л. Директивні мовленнєві акти в публіцистичному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / О. Л. Дмитренко. – Київ : Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2009. – 21 с.
5. Михайлова Л. В. Еволюція директивних мовленнєвих актів в англійській мові : автореф. дис. на здобуття канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Л. В. Михайлова. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2001. – 24 с.

REFERENCES (TRASLATED & TRANSLITERATED)

1. Akimova O. V., Solnyshkina M. I. Typolohiya diskursa v professional'noy kommunikatsii [Discourse Typology in the Professional Communication] / O. V. Akimova, M. I. Solnyshkina // Aktual'nye problemy teorii kommunikatsii [Current Issues of Communicational Theory]. – MSPb. : Izd-vo SPbHPU, 2004. – S. 253–270.
2. ICAO Manual of Radiotelephony (Doc 9432 AN/925) / International Civil Aviation Organization. – Montreal, 2006. – 106 p.
3. Doc 9835-AN/453 Manual on the Implementation of the ICAO Language Proficiency Requirements. – Preliminary edition. – 2004. – 162 p.
4. Dmytrenko O. L. Dyrektyvni movlennyevi akty v publitsystychnomu dyskursi [Directive Speech acts in the Publicistic Discourse] : avtoref. dys. na zdobuttya kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 "Ukrayins'ka mova" / O. L. Dmytrenko. – Kyiv : Instytut filolohiyi Kyuyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, 2009. – 21 s.
5. Mykhaylova L. V. Evolyutsiya dyrektyvnykh movlennyevykh aktiv v anhliys'kiy movi [Directive Speech Act Evolution in the English Language] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 "Hermans'ki movy" / L. V. Mykhaylova. – Kharkiv : Kharkivs'kyy natsional'nyy universytet imeni V. N. Karazina, 2001. – 24 s.

Матеріал надійшов до редакції 03.11. 2014 р.

Герасименко Л. С. Специфика директивных языковых актов в стандартной фразеологии радиообмена в английском языке.

В статье исследованы особенности директивных языковых актов в стандартной фразеологии радиообмена в английском языке. Языковой акт определяется как целенаправленное языковое действие, минимальная единица социально-языкового поведения, которое актуализируется в определенной прагматической ситуации. В статье подчеркнуто значение исследования лингвистических особенностей стандартной фразеологии радиообмена, так как переданная информация и указания при помощи радиотелефонной связи имеют жизненно важное значение для обеспечения и быстрой эксплуатации воздушных судов. Определены доминирующие коммуникативные функции, реализованные в процессе диалога пилота и диспетчера. Автором выяснено, что стандартная фразеология радиообмена имеет большой объем языковых директивов. Выделены группы перформативных глаголов: приказа, просьбы, разрешения, рекомендации, запрета и подтверждения.

Ключевые слова: директивный языковой акт, стандартная фразеология радиообмена, коммуникация, акт языкового взаимодействия, коммуникативные функции.

Gerasyenko L. S. Peculiarities of Directive Speech Acts in the English Standard Radiotelephony Phraseology.

The article deals with peculiarities of directive speech acts in the English standard radiotelephony phraseology. The article investigates the linguistic material, selected from the ICAO documents, referring to radiotelephony and live communication between pilots and air traffic controllers. The article emphasizes the importance of the standard radiotelephony phraseology linguistic research. It is highlighted that the transmitted information and instructions via the radio communication are vital to ensure the safe and fast operation of aircraft. In the article the directive speech act is defined as the purposeful speech act, the minimum unit of speech behavior that is actualized in the certain pragmatic situation. Our particular attention is focused on the dominant communicative functions in the pilot and air traffic controller's dialogue. According to the role they play in carrying out the tasks of piloting and air traffic control, the communicative functions are divided into four categories aimed at: stimulating an action; information exchange, maintaining the adequate relationship between a pilot and a controller; dialogue management. It is noted that standard radiotelephony phraseology contains the significant amount of directive speech acts where the following groups of performative verbs have been distinguished: order, request, permission, recommendation, prohibition and confirm.

Key words: directive speech act, standard radiotelephony phraseology, communication, act of communicative interaction, communicative functions.